

**COVID-19 пандемиясы
контексінде қабылданған
мемлекеттердің шараларымен
азаматтық және саяси құқықтар
туралы халықаралық пактінің
(АСҚХП) бұзылуын**

**мониторингтеу бойынша мүдделі
тараптарға арналған ұсынымдар**

COVID-19 пандемиясы контексінде қабылданған мемлекеттердің шараларымен азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің (АСҚХП) бұзылуын мониторингтеу бойынша мүдделі тараптарға арналған ұсынымдар

© Азаматтық және саяси құқықтар орталығы (АСҚП Орталық), қаңтар 2021 ж.

Келушілер үшін мекенжай: Rue de Varembe 1, CH-1202 Geneva, Switzerland;

Пошта мекенжайы: PO Box 183, CH-1211 Geneva, Switzerland

Тел .: +41 (0) 22 33 22 555;

Электрондық пошта: info@ccprcentre.org;

Сайт: www.ccprcentre.org

Автор: Дайсуке Ширане (Азия-Тынық мұхиты аймағының үйлестірушісі, АСҚП орталығы)

Дизайн: Celacanto Producciones

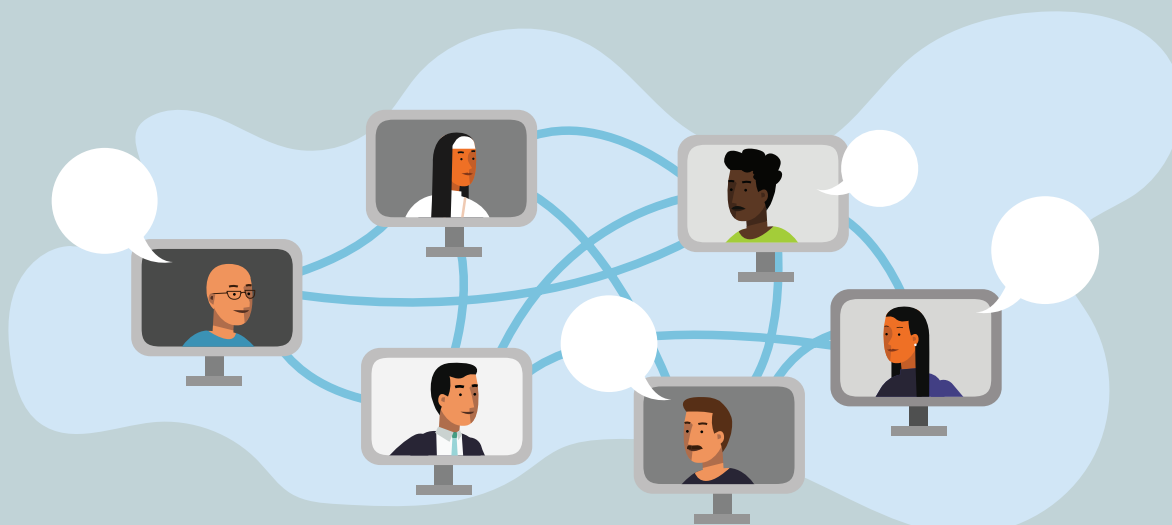
Осы жарияланымның мазмұны, егер АСҚП-Center ақпарат көзі ретінде тиісті түрде көрсетілген болса, коммерциялық емес мақсаттарда көбейтілуі және таратылуы мүмкін.

Қолдауымен жарияланды:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

Мазмұны

АЛҒЫСӨЗ.....	4
Кіріспе.....	8
АСҚХП белгілі бір жағдайларда шектеулерге рұқсат ететін баптар.....	10
12-бап - Еркін жүріп-тұру	11
18-бап §3 - Өз дінін ұстану еркіндігі	13
19-бап §2-Ақпаратқа қол жеткізу құқығын қоса алғанда, пікір білдіру еркіндігі	15
21-бап-Бейбіт жиындар еркіндігі.....	19
22-бап-Ассоциация еркіндігі.....	22
Ерікті емес айыру немесе араласу (6, 9 және 17-баптар).....	24
АСҚХП-тен заңды түрде ауытқу үшін қажетті рәсім мен жағдайлар.....	26
Қажетті ауытқу рәсімі.....	27
Шаралардың күшін жою шарттары.....	28
АСҚХП сәйкес алып тасталмайтын құқықтар.....	32
6-бап - Өмір сүру құқығы.....	33
7-бап - Азаптауларға тыйым салу.....	34
8-бап §1 және §2 - Құлдыққа тыйым салу.....	34
11-бап - Шарттық міндеттемелерді орындамағаны үшін түрмеге қамауға тыйым салу.....	34
15-бап-Қылмыстық заңнаманың кері күшінің болмауы.....	34
16-бап - Құқық субъектілігін тану.....	35
18-бап - Дін және сенім еркіндігі.....	35
АСҚХП-ның ауытқуға болмайтын басқа элементтері.....	35

Алғысөз

Мемлекеттердің төтенше жағдайларға қалай қарсы тұруы олардың адам құқықтарының құндылығын қаншалықты игергені туралы маңызды түсінік береді. Адам құқығы - бұл қолдану шарттары қолайлы болған кезде оларды құрметтеу керек болатын “жақсы ауа-райының достары” ғана емес; керісінше, адам құқығы ең қиын және күрделі жағдайларда жиі маңызды болып келеді. Бұл “қиын жағдай болған кезде”, әсіресе көпшіліктің ортақ игілігі үшін кейбіреулердің құқықтарын құрбан етуге деген құштарлыққа байланысты болады. Сонымен қатар, оқиға төтенше жағдайлар уақыты жиі дағдарыспен туындаған қоғамдық дүрбелеңнің астында билік зиянды түрде қолданылатын кездер болатындығын көрсетеді. Төтенше жағдайлар кезінде адам құқықтарын құрметтеу қажеттілігі, әрине, адам құқықтары әдеттегі уақытта қолданылатындай болуы мүмкін және қолданылуы

керек дегенді білдірмейді. Кәдімгі уақытта да бір адамның адам құқықтары басқалардың адам құқықтары мен маңызды қоғамдық мүдделерді саналы түрде ескеретіндей етіп қолданылуы керек; төтенше жағдайларда мұндай пікірлер үлкен күшпен қолданылады, өйткені жағдайға байланысты тәуекелдер көбінесе көптеген адамдардың негізгі құқықтарына қауіп төндіреді және ең маңызды қоғамдық мүдделерге әсер етеді. Сондықтан адам құқықтарына деген байыпты көзқарас пен адам құқықтарын орынды қолдану арасындағы нәзік тепе-теңдікті табу қажет.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті (АСҚХП) 4-бапта - төтенше жағдайларға қатысты ережелерде-төтенше жағдайлар кезінде адам құқықтарын қолдану үшін маңызды талаптарды белгілейді, осылайша мемлекеттерге кейбір жағынан икемділік береді және басқа аспектілерде қатаң жағдайлар жасайды. Мемлекеттер адам құқықтары саласындағы кейбір, бірақ барлық міндеттемелерінен бас тартуы мүмкін; ауытқулар қатаң түрде қажет болуы керек (және Адам құқықтары жөніндегі комитеттің пікірінше, олар да өз сипатына сәйкес болуы керек) және халықаралық заңдылық пен кемсітпеушілік жағдайларына сәйкес келуі керек. Алайда, ауытқу режимімен қамтамасыз етілген үлкен икемділік қабылданған шараларды мұқият халықаралық бақылауды қажет етеді-сондықтан мемлекеттер төтенше жағдай салдарынан адам құқықтары саласындағы міндеттемелерден бас тарту ниеті туралы халықаралық қауымдастықты ашық түрде мәлімдеп, хабардар етуі керек. .

COVID-19 дағдарысы соңғы онжылдықтардағы әлемдегі ең драмалық және ең жаһандық төтенше жағдайдың бірі болып табылады. ПМПП орталығы жинаған мәліметтерге сәйкес, 80-ге жуық ел ресми түрде төтенше жағдай жариялады, олардың 18-і БҰҰ-ға хабарлама жіберді. Мемлекеттер қабылдаған төтенше шаралар қатарында қозғалысқа қатаң шектеулер, жиналыстар мен жиналыстарға шектеулер, бизнесті жабу және байланыстарды бақылау үшін әртүрлі бақылау шараларын қолдану, сондай-ақ осы шаралардың кейбірінің мемлекеттер қабылдаған міндеттемелермен үйлесімділігі болды. Пактіге және адам құқықтары саласындағы халықаралық құқықтың басқа да құралдарына күмән келтірілуі мүмкін. Түсінікті болу үшін, COVID-19 нақты шұғыл медициналық көмек болып табылатыны күмән келтірмейді, ол кейбір ауытқу шараларына лайық болуы мүмкін, бірақ мемлекеттің пандемияға реакциясы кейде шамадан тыс, нақты және заңды негіздерден айырылған немесе ашық түрде қорлайтын болды. Басқаша айтқанда, бір жағынан адам құқықтарын шектеу және одан бас тарту шаралары

мен осы шараларды қорғауға негізделген бәсекелес құқықтар мен мүдделер арасындағы тепе-теңдік кейде бұзылды.

Дәл осы жағдайда, осы жарияланымда АСҚП орталығы азаматтық қоғам топтары үшін жалпы Төтенше жағдайлар кезінде және COVID-19 кезінде, атап айтқанда пандемия кезінде мемлекеттің мінез-құлқын бағалауға қатысты пактінің құқықтық стандарттарын неғұрлым қол жетімді ету міндетін өз мойнына алды. Бұл басылым осындай топтарға, әсіресе адам құқықтары жөніндегі комитет пен адам құқықтарын бақылау жөніндегі басқа да халықаралық органдар алдындағы көлеңкелі есептілікте, олардың үгіт-насихат жұмыстарын зерделеп, біріктіре алатын құқықтық мәселелер мен құқықтық шарттардың жиынтығын ұсынуға бағытталған. Бұл міндеттің маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес: жоғарыда айтылғандай, төтенше жағдайлар кезінде адам құқықтары ең осал болып табылады және халықаралық қадағалау төтенше өкілеттіктерді дұрыс пайдаланбау мен теріс пайдалануды азайтуға арналған маңызды кепілдік болып табылады. Ұлттық құқық қорғаушылар, егер олар БҰҰ органдарына төтенше жағдай туралы халықаралық құқық нормаларын сақтау туралы тиісті ақпарат берсе, халықаралық қадағалауға ықпал ете алады; және олардың есептілігі БҰҰ органдары қолдануы мүмкін құқықтық талдауға қаншалықты сәйкес келсе, мұндай есеп беру соғұрлым пайдалы және тиімді болады.

COVID-19 дағдарысы кезінде адам құқықтары саласындағы ставкалар соншалықты жоғары болғандықтан, қадағалау фактілер мен құқықтық нормалар тұрғысынан мүмкіндігінше дәл болуы маңызды, ал азаматтық қоғам топтары бұл күш-жігердің ажырамас қатысушылары болды, онсыз адам құқықтары жөніндегі Комитет сияқты органдар шатаса алмас еді. Өз кезегінде, АСҚП орталығы өзінің тынымсыз күш-жігерімен, соның ішінде нағыз сияқты керемет және тамаша пайдалы басылымдар арқылы барлық мүдделі тараптарды біріктіруде және олардың кәсіби өзара әрекеттесу сапасын қолдауда таптырмайтын рөл атқарады. Мұны адам құқықтарының халықаралық құқығы саласында жұмыс істейтіндердің барлығы жоғары бағалайды.

Проф. Юваль Шани

Адам құқықтары жөніндегі комитеттің бұрынғы төрағасы

Кіріспе

COVID-19 пандемиясынан туындаған бұрын-соңды болмаған Денсаулық сақтау дағдарысы жағдайында мемлекеттік және жергілікті билік адамдардың құқықтары мен бостандықтарын шектейтін түрлі шаралар қабылдады. Көптеген жағдайларда мұндай шектеулер вирустың өршуіне қарсы тиімді күресу және барлығының өмірі мен денсаулығына құқығын қорғау үшін қажет. Шынында да, кейбір азаматтық және саяси құқықтардың шектеулеріне азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактімен (АСҚХП) шектеулі жағдайларда, соның ішінде халықтың денсаулығына нақты қауіп төндіретін жағдайларда рұқсат етіледі. Бұдан басқа, елеулі ұлттық төтенше жағдайлар туындаған кезде, мысалы, COVID-19 дағдарысынан туындаған төтенше жағдайлар кезінде, егер талаптар мен шарттар сақталса, АСҚХП 4-бабында көзделгендей, АСҚХП-ға қатысушы мемлекеттер АСҚХП бойынша өздерінің кейбір міндеттемелерінен уақытша негізде ауытқи алады.

Алайда, халықтың денсаулығын сақтау үшін қабылданған кейбір шаралардың дәрежесі, әсері және ұзақтығы туралы

алаңдаушылық туындады, бұл АСҚХП рұқсат еткен шектеулер мен ауытқулардан тыс асып кетуі мүмкін. Сондай-ақ, кейбір мемлекеттік органдар COVID-19 дағдарысын билікті шоғырландыру, жаңа төтенше өкілеттіктерді енгізу немесе азаматтық қоғам ұйымдарына (АҚҰ), құқық қорғаушыларға (құқық қорғаушыларға) немесе құқық қорғаушыларға саяси оппозицияға қатысты қатаң шаралар қабылдау үшін мүмкіндіктер терезесі ретінде пайдаланды деген айыптар айтылды. Сондай-ақ, ұлттық жүйенің құрылымдық жетіспеушілігіне және қоғамдағы терең проблемаларға байланысты адам құқықтарының бұзылуына неғұрлым осал болған маргиналданған топтар COVID-19 індетінен, сондай-ақ қабылданған шаралардың теріс әсерінен пропорционалды түрде қатты зардап шеккенін атап өткен жөн.

АСҚХП АСҚХП-ны бақылайтын БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комитетіне (АҚК) АСҚХП-ны бұзудың шын мәнінде орын алғанын анықтауға өкілеттік береді. Бұл әр нақты жағдайда нақты жағдайларды, негізінен мемлекеттің есеп беру міндеттемелері тұрғысынан мұқият зерделеуді талап етеді, олар үшін маңызды ақпаратты көбінесе ұлттық мүдделі тараптар, атап айтқанда АҚҰ және құқық қорғаушылар береді.

Осы ретте осы басшылық қағидаттары тиісті мүдделі тараптарды, әсіресе құқық қорғаушыларды және ұлттық құқық қорғау мекемелерін (ҰҚҚМ) мемлекеттердің COVID-19 пандемиясы мәнісінде қабылдаған шараларының азаматтық және саяси құқықтарын жүзеге асыруға теріс әсерін тиімді мониторингтеу және бағалау үшін құралдармен қамтамасыз етуге арналған. Онда белгілі бір жағдайларда шектеулерге жол беретін АСҚХП баптарына шолу және қарапайым түсініктеме беріледі (2-тарау); АСҚХП-дан заңды бас тарту үшін қажетті рәсімдер мен жағдайлар (3-тарау); және қайсыбір жағдайларда, тіпті төтенше жағдай кезінде де одан бас тартуға жол берілмейтін АСҚХП-да бекітілген құқықтар (4-тарау) беріледі.

Әр бөлімде бірнеше жетекші сұрақтар қойылады, олар жергілікті жерлердегі мүдделі тараптарға АСҚХП бұзылуының заңдылықтары мен қауіптерін практикалық және тиімді түрде анықтауға көмектеседі. Бұл сонымен қатар мемлекеттегі төтенше жағдай кезінде азаматтық және саяси құқықтардың бұзылуын анықтау және жою бойынша әр түрлі субъектілердің одан әрі әрекеттері үшін, соның ішінде денсаулық сақтау дағдарысына адам құқығына негізделген көзқарасты дамыту және жергілікті және ұлттық деңгейлерде адам құқықтарын қорғауды күшейту үшін негіз бола алады.

АСҚХП БЕЛГІЛІ БІР ЖАҒДАЙЛАРДА ШЕКТЕУЛЕРГЕ РҰҚСАТ ЕТЕТІН БАПТАР

АСҚХП **12** (еркін жүріп-тұру), **18 §3** (өз дінін ұстану еркіндігі), **19** (пікір білдіру еркіндігі), **21 (бейбіт жиындар** еркіндігі) және **22 (бірлесу** еркіндігі) баптары **нақты мән-жайлар мен мәнмәтіндерде** жазылған еркіндікті шектеуге **жол беретін айқын тұжырымдарды** қамтиды. Төменде түсіндірілгендей, қатысушы мемлекеттерге тиісті баптарда жазылған барлық шарттар сақталған кезде АСҚХП бойынша өз міндеттемелерінен ауытқымай шектеулер енгізуге рұқсат етіледі. Белгілі бір шектеулерге сонымен қатар, егер олар “ерікті” айыру (6, 9 және 12-баптар §4) немесе араласу (17-бап) болып саналмаса, АСҚХП 6 (өмір сүру құқығы), 9 (бостандық құқығы), 12 §4 (өз еліне қайта кіру құқығы) және 17 (жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы) баптарына қатысты ерекше жағдайларда жол берілуі мүмкін, соның нәтижесінде заңсыз, заңсыз, қажетсіз немесе мөлшерлес емес айырулар немесе араласулар өз сипаты бойынша ерікті болып саналады.

Шектеулер енгізілген кезде қатысушы мемлекеттер өздерінің мерзімді есептерінде АҚК-ға олар туралы нақты ақпаратты ұсынуы тиіс, атап айтқанда, олардың:

- Сипаты және нақты көлемі;
- Жағдайлар мен контекст;
- Негіздеме; және
- Тиімділік¹.

1. Мысалы, № 22 АҚК жалпы тәртібінің ескертуі (АСҚП/С/21/1 қайта қарау/4-толықтыру), §8

Комитет тиісті елдегі жағдайды қарайды және қатысушы мемлекеттердің баяндамаларын мерзімді шолу барысында енгізілген шектеудің шынымен ақталғанын анықтайды. Адам құқықтары жөніндегі комитеттің жалпы түсініктемелерімен (ЖТ) пактіге сәйкес құқықтарды қалай қорғау керектігі және олар қашан шектелуі мүмкін екендігі туралы қосымша ақпаратпен танысуға болады (мысалы, 6-бап үшін GC 36, 9-бап үшін GC 35, 12-бап үшін GC 27, 17-бап үшін LC 16, 18-бап үшін LC 22, 19-бап үшін LC 34 және 21-бап үшін LC 37; қазіргі уақытта 22-бапқа қатысты жалпы түсініктемелер жоқ).

12-БАП - ЕРКІН ЖҮРІП-ТҰРУ

12-бап: мемлекеттің аумағында заңды негізде жүрген әрбір адамның жүріп-тұру бостандығына және осы мемлекеттің шегінде тұрғылықты жерді таңдау еркіндігіне құқығын (§1); әркімнің өз елін қоса алғанда, кез келген елден кету бостандығына құқығын (§ 2); және әркімнің өз еліне кіру құқығын (§4) қорғайды.

12 §3-бап, егер олар заңмен қарастырылған болса және мыналарды қорғау үшін қажет болса, §1 және §2 шектеулеріне мүмкіндік береді:

- i. Ұлттық қауіпсіздік;
- ii. Қоғамдық тәртіп (ordre public);
- iii. Денсаулық сақтау;
- iv. Қоғамдық мораль; және
- v. Басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтары.

Шектеулер **заңмен қамтамасыз** етілуі керек, яғни “заңның өзі” нақты өлшемдерді “қолдана отырып, құқықтар шектеулі болатын жағдайларды белгілеуі керек² және оларды жүзеге асыруда айыпталушыларға шектеусіз дискрециялық өкілеттіктер бере алмайды”³.

Жоғарыда айтылғандардан басқа себептер бойынша шектеулерге жол берілмейді.

Шектеу үшін қабылданған шаралар “пропорционалдылық принципіне сәйкес келуі керек”, яғни олар “қорғаныс функциясына сәйкес келуі керек”, “қажетті нәтижеге қол жеткізе алатындардың ішіндегі барынша аз бас қатыраын құрал болуы керек” және қорғау керек болатын мүддеге “пропорционалды болуы керек”⁴.

Пропорционалдылық принципі “шектеулерді белгілейтін заңда ғана емес, сонымен бірге заңды қолдану кезінде әкімшілік және сот органдарында да сақталуы керек”⁵.

“Заңда көзделмеген немесе 12-баптың 3-тармағының талаптарына сәйкес келмейтін” кез келген шектеулер АСҚХП-ның 12-бабының 1 және / немесе §2-тармақтарында кепілдік берілген құқықтарды бұзу ретінде қаралатын болады⁶.

Сонымен қатар, 12-бап бойынша кез-келген шектеулер “теңдік пен кемсітпедудің негізгі принциптеріне” сәйкес келуі керек және егер шектеулерде “нәсіл, терінің түсі, жынысы, тілі, діні, саяси немесе басқа көзқарастар, ұлттық немесе әлеуметтік шығу тегі, мүліктік жағдайы, тууы немесе басқа мәртебесі сияқты кез-келген түрдегі айырмашылықтар” болса, бұл АСҚХП-нің айқын бұзылуы болады.⁷ Шетелдіктер жағдайда, егер “тұлға мемлекет шегінде заңды негіздерде болса, 12-баптың 1 және 2-тармақтарында кепілдік берілген оның құқықтарына кез келген шектеулер, сондай-ақ азаматтарға берілетіннен өзгеше кез келген өтініш соған сәйкес ақталуға тиіс”⁸.

12-баптың 4-тармағы әрбір адамға өз еліне кіру құқығынан өз бетінше айыруға тыйым салады. Бұл құқықты шектеу, егер олар заңда көзделсе де, нақты жағдайларда және АСҚХП ережелеріне сәйкес орынды болуға тиіс⁹. Мысалы, қатысушы мемлекет оның қайтып келуіне жол бермеу үшін адамды азаматтығынан айырмауы немесе үшінші елге адамдарды жібермеуі керек.

2. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §12

3. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §13

4. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §14

5. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §15

6. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §12

7. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §18

8. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §4

9. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §21

Егер 12-бапқа қандай да бір шектеу қойылса, қатысушы мемлекеттер өздерінің АҚК мерзімді баяндамаларында барлық тиісті ақпаратты ұсынулары тиіс, оның ішінде мыналарға қатысты:

- шектеулер негізделген құқықтық нормалар¹⁰;
- шектеулерге дау үшін қолжетімді құқықтық қорғау құралдары¹¹; және
- егер қатысушы мемлекеттің аумағында заңды түрде жүрген шетелдіктерге шектеу әр түрлі әсер етсе, мұндай әр түрлі қарым-қатынастың негізіндегі жағдайлар және оның негіздемесі¹².

Жүріп-тұру еркіндігі АСҚХП 12-бабына сәйкес қалай түсіндірілуге және қорғалуға тиіс екендігі туралы қосымша ақпарат алу үшін АҚК № 27 жалпы тәртібінің (АСҚП / с / 21 / қайта қарау 1 / 9-толықтыру) ескертуіне жүгінуге болады.

18-БАП §3-ӨЗ ДІНІН ҰСТАНУ ЕРКІНДІГІ

18-бап әрбір адамның ой, ар-ождан және дін бостандығына, оның ішінде өз қалауы бойынша дінге немесе наным-сенімге ие болу немесе оны қабылдау бостандығына, сондай-ақ жеке немесе өзгелермен бірлесіп, қоғамдық немесе жеке өмірде дін немесе иманды құлшылық ету, сақтау, практика және оқыту бостандығына құқығын қорғайды.

18-баптың 3-тармағы, егер олар **заңмен белгіленсе** және **қорғау үшін қажет болса**, дінді ұстану бостандығына белгілі бір шектеулер қояды:

- i. қоғамдық қауіпсіздік;
- ii. қоғамдық тәртібі;

10. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §12

11. № 27 АҚК жалпы тәртібінің ескертуі (АСҚП/С/21/ қайта қарау 1/9-толықтыру), §3

12. № 27 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/9-толықтыру), §4

COVID-19 өршуі жағдайында АСҚХП бұзушылықтарын бақылауға арналған бақылау тізімі:

Егер мемлекеттік орган АСҚХП-нің 18-бабында бекітілгендей, ой, ар-ождан және дін бостандығын шектейтін шаралар қабылдаса, бұл шаралар мынандай болып табылады ма...:

- I. Өз дінін ұстану бостандығын шектеудің нақты анықтамалары мен нақты критерийлері бар заңмен белгіленген ба?
- II. Халықтың денсаулығын COVID-19 пандемиясынан қорғау үшін өте қажет пе және барынша аз бас қатыратын ба (қоғамдық денсаулықты бірдей қорғайтын аз зиянды балама жоқ па)?
- III. Кемсітушілік мақсатынсыз немесе белгілі бір топтарға әсер етпестен қолданылады (мысалы, осы шектеудің ерекше себептерсіз әсер ететін тобы жоқ па)?
- IV. Кез-келген негізсіз айырмашылықтарсыз барлығының денсаулығын қорғауға тең бе (қорғаныс саласынан негізсіз шығарылған нақты топ жоқ)?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, онда АСҚХП бұзылу қаупі бар, мыналарды тексеріңіз:

- АСҚХП-нің 18-бабында бекітілген ой, ар-ождан және дін бостандығын қандай шаралар шектейді және қалай?
- Қандай заң шектеу үшін негіз болып табылады және қалай?
- COVID-19 пандемиясынан халықтың денсаулығын қорғау мақсатына байланысты шектеудің қай бөлігі қажет емес, пропорционалды емес немесе негізсіз және қандай мағынада?
- Қандай топтар кемсітушілікке ұшырайды немесе әсіресе шектеулерге ұшырайды және қалай?
- Қандай топтар қорғаныс саласынан шығарылды және қалай?

iii. денсаулық сақтау;

iv. қоғамдық мораль; және

v. басқа тұлғалардың негізгі құқықтары мен бостандықтары.

Ой мен ар-ождан бостандығына, сондай-ақ өз қалауы бойынша дінге немесе нанымға ие болу немесе оны қабылдау еркіндігіне ешқандай шектеулерге жол берілмейді.

Ұлттық қауіпсіздік дінді ұстану бостандығын шектеу үшін рұқсат етілген негіздерге **КІРМЕЙДІ**. Құлықтылықты қорғау үшін шектеулер тек бір әлеуметтік, философиялық немесе діни дәстүрден туындамауы керек¹³.

Өз дінін ұстану бостандығының кез келген шектеулері 18-бапта кепілдік берілген құқықтарды қорғауды жоққа шығаратындай етіп қолданылмауы тиіс және “олар негізделген нақты қажеттілікпен тікелей байланысты және соған мөлшерлес болуы тиіс”¹⁴.

Шектеулерді кемсітушілік мақсатта қолдануға немесе кемсітушілік жолмен қолдануға болмайды¹⁵.

Дін бостандығы АСҚХП 18-бабына сәйкес қалай түсіндірілуі және қорғалуы керектігі туралы қосымша ақпарат алу үшін АҚК № 22 жалпы тәртіптегі ескертуге жүгінуге болады (АСҚП / С / 21 / қайта қарау 1 / 4-толықтыру).

19-БАП §2-АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ҚҰҚЫҒЫН ҚОСА АЛҒАНДА, ПІКІР БІЛДІРУ ЕРКІНДІГІ

АСҚХП-ның 19-бабы әркімнің өз наным-сенімін кедергісіз ұстану (§1) және өз пікірін еркін білдіру, соның ішінде ақпарат пен идеяларды іздеу, алу және тарату құқығын қорғайды (§2).

19-бап §3, егер олар **заңда көзделген** және мыналар үшін **қажет** болса, §2 (пікір білдіру бостандығы, ақпаратқа қол

13. № 22 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/4-толықтыру) §8

14. № 22 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/4-толықтыру) §8

15. № 22 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/4-толықтыру) §8

жеткізу құқығын қоса алғанда) шектеулерге жол береді:

I. басқа адамдардың құқықтары мен беделін құрметтеу; немесе

ii. қорғау:

а. Ұлттық қауіпсіздік;

б. қоғамдық тәртіп (ordre public);

с. денсаулық сақтау; немесе

d. қоғамдық мораль.

Пікір білдіру бостандығын немесе ақпаратқа қол жеткізу құқығын шектеу үшін ешқандай басқа негіз пайдаланылмайды. 19 §1 (пікір бостандығы) бабына сәйкес ешқандай шектеулерге жол берілмейді¹⁶. Пікір білдіру бостандығы мен ақпаратқа қол жеткізу құқығын кез-келген шектеу “олар тағайындалған мақсаттарда ғана қолданылуы керек және олар негізделген нақты қажеттілікке тікелей байланысты болуы керек”¹⁷.

Шектеу үшін негіз бола алатын заңдарға “**парламенттік артықшылық туралы заңдар мен сотты құрметтемеу туралы заңдар**” кіреді, бірақ “*дәстүрлі, діни немесе басқа да осындай қарапайым заң нормаларын*” жоққа шығарады¹⁸. Бұл заңдар жеткілікті дәлдікпен тұжырымдалуы және жұртшылық үшін **қол жетімді болуы тиіс**. Олар оны орындау тапсырылған адамдарға шектеудің көлемі мен тәсіліне қатысты шектеусіз қалау еркіндігін бере алмайды және қандай білдіру түрлеріне рұқсат етілгеніне, ал қайсысына рұқсат етілмегеніне қатысты жеткілікті нұсқаулар беруге тиіс¹⁹. Сонымен қатар, 19 §2-бапты, пікір білдіру бостандығын шектейтін заңдар АСҚХП ережелерімен, мақсаттарымен және міндеттерімен үйлесімді болуға және оның **кемсітпеушілік** туралы ережелерін бұзбауға тиіс²⁰.

Пікір білдіру бостандығын кез-келген шектеу, оның ішінде ақпаратқа қол жеткізу құқығы тым кең болмауы керек, бірақ оның қорғаныс функциясына пропорционалды болуы керек және осы мақсатқа жету үшін барынша аз бас қатыратын шара болуы керек²¹. Бұл пропорционалдылық принципі шектеулерді белгілейтін заңда, сондай-ақ заңды нақты қолдану кезінде сақталуы керек²².

16. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)

жалпы тәртіптегі ескерту, §9

17. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)

жалпы тәртіптегі ескерту, §22

18. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)

жалпы тәртіптегі ескерту, §24

19. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)

жалпы тәртіптегі ескерту, §25

20. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)

жалпы тәртіптегі ескерту, §26

21. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)

жалпы тәртіптегі ескерту, §34

22. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)

жалпы тәртіптегі ескерту, §34

Сондай-ақ, АҚК “Пікір білдіру бостандығы, ақпаратқа қол жеткізу және қоғамдық пікірталас өткізілетін азаматтық кеңістік COVID-19 пандемиясына байланысты төтенше өкілеттіктерге жүгінетін мүше мемлекеттердің Өсиет бойынша өз міндеттемелерін орындауын қамтамасыз ету үшін маңызды кепілдіктер болып табылады” деп белгілейді²³. Ақпаратқа қол жеткізу құқығына келетін болсақ, мемлекеттік органдар “ақпаратқа қол жеткізуді ұсыныудан кез келген бас тартудың себептерін” және “ақпаратқа қол жеткізуді ұсыныудан бас тартуға шағымдану, сондай-ақ сұрау салуларға жауап беруден бас тарту жағдайында” тетіктерін көрсетуге тиіс²⁴.

АСҚХП-ның 19-бабына сәйкес пікір бостандығын және олардың еркін білдірілуін қалай түсіндіруге және қорғауға болатыны туралы қосымша ақпарат алу үшін БАҚ-тың рөлі, ақпаратқа қол жеткізу құқығы, пікір білдіру бостандығы және саяси құқықтар, пікір білдіру бостандығына рұқсат етілген шектеулер және АСҚХП-нің 19 және 20-баптары арасындағы өзара байланыс туралы түсіндірмені қоса алғанда, № 34 жалпы тәртіптің (АСҚХП / С / GC / 34) ескертуіне жүгінуге болады.

23. АСҚП/С/128/2, §2 (f)

24. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/34)
жалпы тәртіптегі ескерту, §19

COVID-19 өршуі жағдайында АСҚХП бұзушылықтарын бақылауға арналған бақылау тізімі:

Егер мемлекеттік орган АСҚХП-нің 19-бабында бекітілгендей, пікір білдіру бостандығын шектейтін шаралар қолданса, бұл шаралар...

i. Ақпарат пен идеяларды іздеу, алу және тарату бостандығын қоса алғанда, пікір білдіру бостандығын шектеудің нақты анықтамалары мен нақты критерийлері заңмен берілген бе?

ii. Халықтың денсаулығын COVID-19 пандемиясынан қорғау үшін өте қажет пе және барынша аз бас қатыратын ба (қоғамдық денсаулықты бірдей қорғайтын аз зиянды балама жоқ па)?

iii. Кемсітушілік мақсатынсыз немесе белгілі бір топтарға әсер етпестен қолданылады (мысалы, осы шектеудің ерекше себептерсіз әсер ететін тобы жоқ па)?

iv. Кез-келген негізсіз айырмашылықтарсыз барлығының денсаулығын қорғауға тең бе (қорғаныс саласынан негізсіз шығарылған нақты топ жоқ)?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, онда АСҚХП бұзылу қаупі бар, мыналарды тексеріңіз:

- АСҚХП 19-бабында бекітілген ақпаратқа қол жеткізу құқығын қоса алғанда, пікір білдіру бостандығы мен олардың еркін білдірілуін қандай шаралар шектейді және қалай?
- Қандай заң шектеу үшін негіз болып табылады және қалай?
- COVID-19 пандемиясынан халықтың денсаулығын қорғау мақсатына байланысты шектеудің қай бөлігі қажет емес, пропорционалды емес немесе негізсіз және қандай мағынада?
- Қандай топтар кемсітушілікке ұшырайды немесе әсіресе шектеулерге ұшырайды және қалай?
- Қандай топтар қорғаныс саласынан шығарылды және қалай?

21-БАП-БЕЙБІТ ЖИЫНДАР ЕРКІНДІГІ

АСҚХП 21-бап ашық ауада, үй-жайда, желіде, қоғамдық немесе жеке орындарда бейбіт жиындарға немесе олардың үйлесуіне құқықты тануды көздейді²⁵. Қатысушы мемлекеттер оның кемсітусіз жүзеге асырылуын құрметтеуге және қамтамасыз етуге, бейбіт жиналыстарды негізсіз араласусыз өткізуге рұқсат етуге, осы құқықты жүзеге асыруға ықпал етуге және қатысушыларды қорғауға міндетті²⁶.

21-бап, **“егер олар заңға сәйкес енгізілсе”** және **“демократиялық қоғамда мына мүдделер үшін қажет болса”**, шектеулерге жол береді:

- i. **Ұлттық қауіпсіздік;**
- ii. **мемлекеттік қауіпсіздік;**
- iii. **қоғамдық тәртіп (ordre public);**
- iv. **халықтың денсаулығы мен имандылығын қорғау; немесе**
- v. **басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау.**

АСҚХП-ның басқа баптары бойынша шектеулер (мысалы, осы тарауда санамаланған 12, 18, 19 және 22) заңмен ұйғарылуы немесе көзделуі тиіс болса, 21-бап бойынша шектеулер **“заңға сәйкес”**, яғни заңға сәйкес немесе заңға негізделген әкімшілік шешімдер болуы керек, олар өз кезегінде дәл болуы керек және оны орындау тапсырылған адамдарға шектеусіз немесе кең дискрециялық өкілеттіктер бере алмайды²⁷.

Бейбіт жиындардың кез келген шектеулері тар мағынада түсіндірілуге, құқықты сақтауға жәрдемдесу мақсатын басшылыққа алуға тиіс және кемсітушілік сипатта болмауға немесе қатысуға кедергі келтірмеуге немесе тежеуші әсер туғызбауға тиіс²⁸. Нақты жиынға тыйым салу соңғы шара болуы керек, ал кез-келген шектеу заңды қорғаныс мақсатына қызмет ететін қажетті, пропорционалды және барынша аз бас қатыратын шаралар болуы керек²⁹. Шектеудің зиянды әсері оның пайдасынан асып кете алмайды, әйтпесе ол пропорционалды емес, сондықтан қолайсыз болып саналады³⁰.

Сонымен қатар, бейбіт жиналыстардың шектеулері мазмұны жағынан бейтарап болуы керек, яғни олар жиналыс жіберген хабармен байланысты болмауы керек, өйткені бейбіт жиналыстардың мақсаты идеяларды алға жылжыту және

25. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37) жалпы тәртіптегі ескерту, §6

26. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37) жалпы тәртіптегі ескерту, §8

27. № 37 АҚК (АСҚП/С/GC/37) жалпы тәртіптегі ескерту, §39

28. Манфред Новак: БҰҰ-ның Азаматтық және құқықтар туралы пактісі. АСҚП түсініктемелері (2005) т. 493, § 27; АҚК № 34 жалпы тәртіптегі ескертуі (АСҚП / С / GC/37), §9, §33, §36

29. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37), §37, §40 жалпы тәртіптегі ескерту

30. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37) жалпы тәртіптегі ескерту, §40

олардың қолдау дәрежесін анықтау болып табылады³¹. Жиналыстардың айқын элементтерімен жұмыс істеу кезінде пікір білдіру бостандығына қолданылатын ережелерді сақтау керек (Жоғарыдағы бөлімді қар.). Бейбіт жиналыстарға қойылатын шектеулер, мысалы, саяси оппозицияның, саяси жүйеге немесе Конституцияға қарсы тұрудың немесе өзін-өзі анықтауға ұмтылудың жолын кесу үшін ; немесе ресми немесе Мемлекеттік органдардың ар-намысы мен беделін қорлауға тыйым салу үшін пайдаланылмауы керек³².

Бейбіт ЕМЕС жиналыстар, яғни зорлық-зомбылыққа әкелетін жиналыстар (қатысушылардың басқаларға физикалық күш қолдануы, жарақат алуға немесе өлімге немесе мүлікке елеулі зиян келтіруі мүмкін) 21-баппен қорғалмайды, ал қарапайым соққылар мен дүмпулер немесе көлік құралдарының немесе жаяу жүргіншілердің қозғалысын немесе күнделікті әрекеттерді бұзу “зорлық-зомбылық” болып саналмайды³³. Кейбір қатысушылардың жеке зорлық-зомбылық әрекеттерін басқаларға, ұйымдастырушыларға немесе жалпы жиналысқа жатқызуға болмайды³⁴. Бейбіт жиналыстың кейбір қоғам өкілдерінің теріс немесе тіпті зорлық-зомбылық реакциясын тудыруы мүмкін екендігі оған тыйым салу немесе шектеу үшін жеткілікті негіз болып табылмайды; керісінше, мұндай жиналысқа қатысушылар қорғалуы керек³⁵. Сонымен бірге, АСҚХП-нің 20-бабына сәйкес бейбіт жиналыстар соғысты насихаттау немесе кемсітушілікке, дұшпандыққа немесе зорлық-зомбылыққа итермелейтін ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділікті насихаттау үшін пайдаланылмайды³⁶.

Бейбіт жиындар еркіндігі АСҚХП 21-бабына сәйкес қалай түсіндірілуге және қорғалуға тиіс екендігі туралы қосымша ақпарат алу үшін, құқық көлемін, қатысушы мемлекеттердің міндеттемелерін, рұқсат етілген шектеулерді, хабарлау режимдерін, құқық қорғау органдарының, төтенше жағдай және қарулы қақтығыс кезіндегі жиналыстың міндеттері мен өкілеттіктерін, сондай-ақ АСҚХП 21-бабы мен басқа да ережелерінің арасындағы өзара байланысты қоса алғанда, АҚК № 37 жалпы тәртібінің (АСҚП/С/GC/37) ескертуіне жүгінуге болады.

31. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37)
жалпы тәртіптегі ескерту, §48

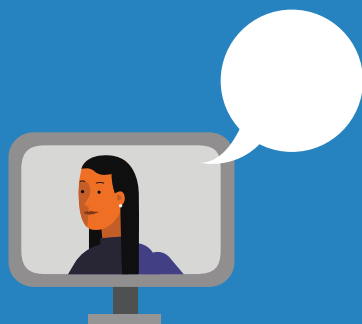
32. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37)
жалпы тәртіптегі ескерту, §49

33. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37)
жалпы тәртіптегі ескерту, §15

34. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37)
жалпы тәртіптегі ескерту, §17

35. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37),
§27, §52 жалпы тәртіптегі
ескерту

36. № 34 АҚК (АСҚП/С/GC/37)
жалпы тәртіптегі ескерту, §50

COVID-19 өршуі жағдайында АСҚХП бұзушылықтарын бақылауға арналған бақылау тізімі:

Егер мемлекеттік орган АСҚХП-нің 21-бабында бекітілгендей, бейбіт жиналыс бостандығын шектейтін шаралар қолданса, бұл шаралар...

- I. Бостандығын шектеудің нақты анықтамалары мен нақты критерийлері заңмен берілген бе?
- II. Халықтың денсаулығын COVID-19 пандемиясынан қорғау үшін өте қажет пе және барынша аз бас қатыратын ба (қоғамдық денсаулықты бірдей қорғайтын аз зиянды балама жоқ па)?
- III. Кемсітушілік мақсатынсыз немесе белгілі бір топтарға әсер етпестен қолданылады (мысалы, осы шектеудің ерекше себептерсіз әсер ететін тобы жоқ па)?
- IV. Кез-келген негізсіз айырмашылықтарсыз барлығының денсаулығын қорғауға тең бе (қорғаныс саласынан негізсіз шығарылған нақты топ жоқ)?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, онда АСҚХП бұзылу қаупі бар, мыналарды тексеріңіз:

- АСҚХП 22-бабында бекітілген бірлесу бостандығын қандай шаралар шектейді және қалай?
- Қандай заң шектеу үшін негіз болып табылады және қалай?
- COVID-19 пандемиясынан халықтың денсаулығын қорғау мақсатына байланысты шектеудің қай бөлігі қажет емес, пропорционалды емес немесе негізсіз және қандай мағынада?
- Қандай топтар кемсітушілікке ұшырайды немесе әсіресе шектеулерге ұшырайды және қалай?
- Қандай топтар қорғаныс саласынан шығарылды және қалай?

22 - БАП-БІРЛЕСУ БОСТАНДЫҒЫ

АСҚХП 22-бабы кәсіптік одақтар құру және оларға кіру құқығын қоса алғанда, әркімнің ассоциация еркіндігі құқығын қорғайды (§1).

22-баптың 2-тармағы бұл бостандықты, егер олар **заңда көзделген** болса, **демократиялық қоғамда мына мүдделер** үшін қажет болған жағдайда ғана шектеуге мүмкіндік береді:

- i. Ұлттық қауіпсіздік немесе қоғамдық қауіпсіздік;
- ii. қоғамдық тәртіп (*ordre public*);
- iii. халықтың денсаулығы мен имандылығын қорғау; немесе
- iv. басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау.

Бап бірлестіктердің барлық заңды нысандарына қолданылады³⁷. Алайда, бұл әскери қызметкерлер мен полиция қызметкерлерін біріктіру еркіндігіне заңды шектеулер қоюға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл бап міндетті мүшелігі бар қауымдастықтармен қорғалмайды³⁸. Сонымен қатар, АСҚХП 20 бабына сәйкес соғысты насихаттайтын немесе кемсітушілікке, дұшпандыққа немесе зорлық-зомбылыққа итермелейтін ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділікті жақтайтын қауымдастықтарды құруға және олардың қызметіне тыйым салынуы керек³⁹.

37. Манфред Новак: БҰҰ-ның Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактісі. АСҚП түсініктемесі (2005), т. 498, § 6

38. Манфред Новак: БҰҰ-ның Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактісі. АСҚП түсініктемесі (2005), т. 499, § 9

39. Манфред Новак: БҰҰ-ның Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактісі. АСҚП түсініктемесі (2005), 505-бет, § 20

COVID-19 өршуі жағдайында АСҚХП бұзушылықтарын бақылауға арналған бақылау тізімі:

Егер мемлекеттік орган АСҚХП-нің 22-бабында бекітілгендей, бірлесу бостандығын шектейтін шаралар қолданса, бұл шаралар...

- I. i. Бостандығын шектеудің нақты анықтамалары мен нақты критерийлері заңмен берілген бе?
- II. ii. Халықтың денсаулығын COVID-19 пандемиясынан қорғау үшін өте қажет пе және барынша аз бас қатыратын ба (қоғамдық денсаулықты бірдей қорғайтын аз зиянды балама жоқ па)?
- III. iii. Кемсітушілік мақсатынсыз немесе белгілі бір топтарға әсер етпестен қолданылады (мысалы, осы шектеудің ерекше себептерсіз әсер ететін тобы жоқ па)?
- IV. iv. Кез-келген негізсіз айырмашылықтарсыз барлығының денсаулығын қорғауға тең бе (қорғаныс саласынан негізсіз шығарылған нақты топ жоқ)?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, онда АСҚХП бұзылу қаупі бар, мыналарды тексеріңіз:

- АСҚХП 22-бабында бекітілген бірлесу бостандығын қандай шаралар шектейді және қалай?
- Қандай заң шектеу үшін негіз болып табылады және қалай?
- COVID-19 пандемиясынан халықтың денсаулығын қорғау мақсатына байланысты шектеудің қай бөлігі қажет емес, пропорционалды емес немесе негізсіз және қандай мағынада?
- Қандай топтар кемсітушілікке ұшырайды немесе әсіресе шектеулерге ұшырайды және қалай?
- Қандай топтар қорғаныс саласынан шығарылды және қалай?

ЕРІКСІЗ АЙЫРУ НЕМЕСЕ АРАЛАСУ (6, 9 ЖӘНЕ 17-БАПТАР)

АСҚХП **6-бабы** өз бетінше өмірден айыруға тыйым салады, **9-бабы** өз бетінше қамауға алуға және ұстауға тыйым салады, ал **17-бабы** жеке өмірге, отбасына, тұрғын үйге немесе хат-хабарларға өз бетінше араласуға тыйым салады. Осылайша, бұл ережелер **өмірге, бостандыққа және қауіпсіздікке**, сондай-ақ **жеке өмірге қол сұғылмаушылыққа** құқықтарды белгілі бір шектеуге, егер оны еріксіз деп санауға болатын болса, рұқсат етілуі мүмкін екенін мойындайды, бұл ретте АҚК “озбырлық” ұғымы сәйкессіздік, әділетсіздік, болжамдылық пен тиісті процедураның элементтерін, сондай-ақ ұтымдылық, қажеттілік және пропорционалдылық элементтерін қамтитынын айтады⁴⁰.

Осы құқықтардың шектеулерін **өлшеу ерікті және** қол жетімді болып табылмайды, егер олар :

- **заңмен жеткілікті дәлдікпен белгіленген;**
- нақты жағдайларды ескере отырып, **ақылға қонымды, қажетті және пропорционалды;**
- институционалдық немесе рәсімдік **кепілдіктермен** бірге жүреді; және
- **АСҚХП-ның** барлық тиісті ережелеріне, сондай-ақ басқа да **халықаралық заңдарға сәйкес келеді**⁴¹.

Сондай-ақ, ұлттық заңнамада рұқсат етілген шаралардың өзі “ерікті” болуы мүмкін екендігін айта кету керек, сондықтан жоғарыда аталған шарттардың кез-келгені орындалмаса, жол берілмейді.

40. АҚК жалпы тәртібінің ескертулері: № 35 (АСҚП / С / GC / 35), § 12; және № 36 (АСҚП / С / GC / 36), § 12

41. АҚК жалпы түсініктемелері: № 16 (HRI / GEN / 1 / Rev.9), § 3, §4; № 35 (АСҚП / С / GC / 35), § 11, § 12, § 14, § 18, § 19, § 22; және № 36 (АСҚП / С / GC / 36), § 10, § 12, § 19

COVID-19 өршуі жағдайында АСҚХП бұзушылықтарын бақылауға арналған бақылау тізімі:

Егер мемлекеттік орган АСҚХП-нің 6, 9, және/немесе 17 баптарында бекітілгендей, пікір білдіру бостандығын шектейтін шаралар қолданса, бұл шаралар...

i. Бостандығын шектеудің нақты анықтамалары мен нақты критерийлері заңмен берілген бе?

ii. Халықтың денсаулығын COVID-19 пандемиясынан қорғау үшін өте қажет пе және барынша аз бас қатыратын ба (қоғамдық денсаулықты бірдей қорғайтын аз зиянды балама жоқ па)?

iii. Кемсітушілік мақсатынсыз немесе белгілі бір топтарға әсер етпестен қолданылады (мысалы, осы шектеудің ерекше себептерсіз әсер ететін тобы жоқ па)?

iv. Кез-келген негізсіз айырмашылықтарсыз барлығының денсаулығын қорғауға тең бе (қорғаныс саласынан негізсіз шығарылған нақты топ жоқ)?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, онда АСҚХП бұзылу қаупі бар, мыналарды тексеріңіз:

- АСҚХП 6, 9, және/немесе 17 баптарында бекітілген ақпаратқа қол жеткізу құқығын қоса алғанда, пікір білдіру бостандығы мен олардың еркін білдірілуін қандай шаралар шектейді және қалай?
- Қандай заң шектеу үшін негіз болып табылады және қалай?
- COVID-19 пандемиясынан халықтың денсаулығын қорғау мақсатына байланысты шектеудің қай бөлігі қажет емес, пропорционалды емес немесе негізсіз және қандай мағынада?
- Қандай топтар кемсітушілікке ұшырайды немесе әсіресе шектеулерге ұшырайды және қалай?
- Қандай топтар қорғаныс саласынан шығарылды және қалай?

АСҚХП-ТЕН ЗАҢДЫ ТҮРДЕ АУЫТҚУ ҮШІН ҚАЖЕТТІ РӘСІМ МЕН ЖАҒДАЙЛАР

Ұлттың өміріне қауіп төндіретін төтенше жағдай кезінде қатысушы мемлекеттер пактінің 4-бабында жазылған АСҚХП бойынша өздерінің кейбір міндеттемелерінен ауытқу шараларын қабылдай алады. ҚКП көптеген елдерде COVID-19 пандемиясынан туындаған Денсаулық сақтау дағдарысын 4-бапта қарастырылған төтенше жағдай ретінде қарастыруға болатындығын мойындайды, және осылайша, қатысушы мемлекеттер *“өз аумағындағы барлық адамдардың және олардың юрисдикциясындағы барлық адамдардың өмірі мен денсаулығына құқықты қорғау үшін”* шаралар қабылдай алады, бұл белгілі бір жағдайларда пактімен кепілдік берілген жеке құқықтарды пайдалануды шектеуге » және *“уақытша негізде айрықша төтенше өкілеттіктерге жүгінуге және бұл ұлт өмірін қорғау үшін қажет болған жағдайда пактіден бас тарту құқығына сілтеме жасауға”* әкеп соғуы мүмкін⁴².

Алайда, мұндай шараларды қабылдау үшін қатысушы мемлекеттер тиісті **рәсімдерді**, соның ішінде **төтенше жағдайды ресми жариялауды** және **БҰҰ Бас хатшысының ресми хабарламасын сақтауы** тиіс. Бұдан басқа, АСҚХП-дан ауытқуға арналған кез келген

шаралар: қатаң қажеттілік пен мөлшерлестікке тексеруден өту; айрықша және уақытша болу; **басқа халықаралық міндеттемелерге сәйкес келу; және кемсітушілікке жол бермеу; төменде сипатталғандай, олардан ауытқуға болмайтын белгілі бір құқықтар болса да.**

Қатысушы мемлекеттер, егер жағдай жоғарыда 2-тарауда көрсетілгендей, АСҚХП-ның баптарында көзделген құқықтарды шектеу немесе шектеу жолымен қол жеткізілуі мүмкін болса, АСҚХП-дан ауытқымауға немесе жасалған ауытқуларға сүйенбеуге тиіс⁴³.

ҚАЖЕТТІ АУЫТҚУ РӘСІМІ

i. Төтенше жағдайды ресми жариялау

АСҚХП-дан ауытқу ерекше және уақытша болуы керек, сондықтан ауытқудың негізгі шарттары мынандай болуы керек: **“жағдай ұлттың өміріне қауіп төндіретін төтенше жағдайға тең болуы керек және қатысушы мемлекет төтенше жағдайды ресми түрде жариялауы керек”⁴⁴.** Басқаша айтқанда, егер қатысушы мемлекеттер төтенше жағдай жарияланбай немесе 4-бапта көрсетілгендей “төтенше жағдай” деңгейіне жетпейтін жағдайда ауытқу бойынша қандай да бір шаралар қолданса, бұл олардың АСҚХП бойынша міндеттемелерін бұзу болады.

ii. БҰҰ Бас хатшысына хабарлама

АСҚХП 4-бабының 3-тармағында АСҚХП бойынша міндеттемелерден ауытқу шараларын қабылдайтын кез келген АСҚХП қатысушы мемлекет “осы Пактіге қатысушы басқа мемлекеттерді Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы арқылы, ол ауытқыған ережелер және ол қолданысқа келтірілген себептерді дереу хабардар етеді” делінген. Сондай-ақ, ол ауытқудың тоқтатылған күні туралы одан әрі хабарлау керек екенін қарастырады.

42. АСҚП/С/128 / 2, §2

43. № 29 АҚК жалпы тәртібінің ескертуі (АСҚП / с / 21 / қайта қарау 1 / 11-толықтыру), §4; АСҚП / С / 128/2, §2 (с); шектеулерге жол беретін МАСҚП ережелері, 2-тарауды қараңыз

44. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §2

АҚК “қатысушы мемлекеттердің хабарламасы **қабылданған шаралар** туралы толық ақпаратты және олардың заңнамасына қатысты **толық құжаттаманы** қоса бере отырып, олардың себептерін **нақты түсіндіруді** қамтуы тиіс екенін атап көрсетеді», бұл ретте, мысалы, төтенше жағдайды **ұзартуды және тоқтатуды** қоса алғанда, одан әрі ауытқу үшін шаралар қабылданған кезде жылдам хабарлама талап етіледі⁴⁵.

COVID-19 пандемиясына қатысты Адам құқықтары жөніндегі Комитет сондай-ақ төтенше шаралар қабылдаған барлық қатысушы мемлекеттерді, олардың АСҚХП жөніндегі міндеттемелерінен ауытқып, БҰҰ Бас Ассамблеясына дереу хабарлау міндетін орындауға шақырды⁴⁶.

ШАРАЛАРДЫҢ КҮШІН ЖОЮ ШАРТТАРЫ

i. Шаралардың қатаң қажеттілігі мен пропорционалдылығы

АСҚХП-ден бас тартатын кез-келген шараның басты талабы мыналар болып табылады - **“мұндай шаралар жағдайдың ауырлығымен қатаң талап етілетін дәрежеде шектеледі”** және **“Пактінің кейбір ережелеріне сәйкес әдеттегі уақытта да рұқсат етілген шектеулерден нақты ерекшеленеді”**⁴⁷. Негізінде, ауытқулар “мүмкіндігінше, **географиялық қамту және материалдық қамту бойынша шектеулі** болуы керек және кез-келген қабылданған шаралар, соның ішінде **оларға қолданылатын санкциялар олардың сипатына пропорционалды болуы керек”**⁴⁸.

Осы тұрғыда, АҚК, сондай-ақ, қатысушы мемлекеттер, егер жағдай АСҚХП кейбір баптарында көзделген құқықтарды шектеу немесе шектеу жолымен қол жеткізілуі мүмкін болса, АСҚХП-дан ауытқымауға немесе жасалған ауытқуларға сүйенбеуге тиіс екенін атап өтті⁴⁹.

ii. Ерекше және уақытша сипат

Кез келген ауытқу **айрықша** деп қаралуға және төтенше жағдайдың **өткірлігі қатаң** талап етілетін дәрежеде **уақытша ғана қабылдануға** тиіс және ауытқудың басым мақсаты қайтадан АСҚХП-ның толық сақталуын қамтамасыз етуге болатын **қалыпты жағдайды қалпына келтіру** болуға тиіс⁵⁰.

COVID-19 тұтануы мәнмәтінінде АСҚХП бұзушылықтарын мониторингтеуге арналған бақылау тізімі (тек АСҚХП қатысушы мемлекет үшін қолданылады):

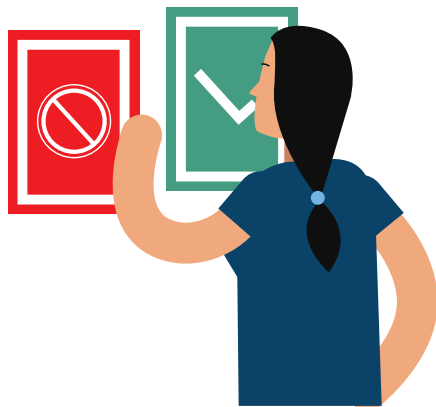
Мемлекеттік орган АСҚХП бойынша міндеттемелерден ауытқитын қандай да бір шаралар қабылдаған жағдайда...:

я. Сіздің еліңіз ресми түрде төтенше жағдай жариялады ма?

II. Сіздің еліңіз БҰҰ Бас хатшысын төтенше жағдайды жариялау, ұзарту және / немесе тоқтату туралы хабардар етті ме?

iii. БҰҰБХ үшін бұл хабарламада мыналар туралы жеткілікті ақпарат бар ма: нақты қабылданған шаралар және ауытқыған ережелер; ал ауытқудың себебі ше?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, сіздің еліңіз АСҚХП-дан ауытқудың талап етілетін рәсімін толық сақтамауы мүмкін.

iii. Басқа халықаралық міндеттемелерге сәйкестігі

Ауытқудың кез келген шарасы “қатысушы мемлекеттің халықаралық құқық, әсіресе халықаралық гуманитарлық құқық бойынша басқа міндеттемелеріне қайшы келмеуге тиіс” және егер ол “мемлекеттің басқа да халықаралық міндеттемелерін бұзуға”, оның ішінде адам құқықтары туралы басқа да халықаралық шарттар бойынша ауытқуға жол берілмейтін болса, ешқандай да ауытқу жасалмайды⁵¹⁵². Осылайша, АСҚХП-ға қатысушы мемлекеттер **ешқандай жағдайда “гуманитарлық құқықты немесе халықаралық құқықтың императивті нормаларын бұза отырып әрекет ету үшін ақтау ретінде”** ауытқуды қолдана алмайды, мысалы, кепілге алу, ұжымдық жаза қолдану, өз еркімен бас бостандығынан айыру немесе “әділ сот ісін жүргізудің негізгі қағидаттарынан, оның ішінде кінәсіздік презумпциясынан заңнан бас тарту арқылы⁵³. Сондай-ақ, егер “мемлекеттің қол астында жасалған іс-әрекет осы әрекетке қатысы бар адамдар тарапынан **адамзатқа қарсы жасалған қылмыс үшін** жеке қылмыстық жауапкершілікке негіз болса, Пактінің 4-бабын төтенше жағдай мемлекеті тиісті мемлекетті осындай мінез-құлық үшін жауапкершіліктен босатқаны үшін ақтау ретінде пайдалануға болмайды” деп айта кету керек⁵⁴.

iv. Кемсітушіліктің болмауы

АСҚХП-ның 4-бабының 1-тармағында нақты көрсетілгендей, ауытқудың кез келген шарасы тек нәсілі, терісінің түсі, жынысы, тілі, діні немесе әлеуметтік шығу тегі бойынша кемсітушілікті қамтымайды. АҚК “кемсітпеушілік құқығының элементтері немесе аспектілері бар, және олардан ешқандай жағдайда бас тартуға болмайды” деп баса айтады⁵⁵.

45. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §17

46. АСҚП/С/128 / 2, §1

47. № 29 АҚК жалпы тәртібінің ескертуі (АСҚП/С/21/ қайта қарау 1/11-толықтыру), §4; әдеттегі уақытта шектеулерге жол беретін МАСҚП ережелері 2-тарауды қараңыз.

48. АСҚП/С/128 / 2, §2 (b)

49. № 29 АҚК жалпы тәртібінің ескертуі (АСҚП/С/21/ қайта қарау 1/11-толықтыру), §4; АСҚП/С/128/2, §2 (c); шектеулерге жол беретін МАСҚП ережелері, 2-тарауды қараңыз

50. № 29 АҚК жалпы тәртібін ескерту (АСҚП/С/21/ қайта қарау 1/11-толықтыру), §1; АҚК/с/128/2, §2 (b))

51. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/ қайта қарау 1/11-толықтыру), §9

52. АСҚП/С/128 / 2, §2 (d)

53. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §11

54. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §12

55. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §8

Бұл тұрғыда азшылықтардың құқықтарына ерекше назар аудару керек, өйткені олардың құқықтарын Халықаралық қорғау кез-келген жағдайда сақталуы керек элементтерді қамтиды, әсіресе геноцидке тыйым салу, сондай-ақ АСҚХП 18-бабының кейбір аспектілерінің ажырамас сипатына қатысты (дін мен сенім бостандығы)⁵⁶ Сол сияқты, әйелдердің адам құқықтарын тең пайдалануы төтенше жағдай кезінде қорғалуы керек⁵⁷.

v. Жол берілмейтін құқықтардан ауытқуға тыйым салу

Келесі тарауда сипатталғандай, белгілі бір құқықтар бар, яғни төтенше жағдайда да ауытқуға жол берілмейтін АСҚХП баптары бар. Қатысушы мемлекеттер ешқандай жағдайда осы құқықтарды, яғни баптарды бұза отырып, қандай да бір шаралар қабылдай алмайды.

56. № 29 АҚК жалпы тәртібін ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §13 (с)

57. № 28 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/10 толықтыру), §7

COVID-19 өршуі жағдайында АСҚХП бұзушылықтарын бақылауға арналған бақылау тізімі:

Егер мемлекеттік орган қабылдаған, АСҚХП бойынша міндеттемелерден ауытқитын қандай да бір шаралар болса, бұл осындай шаралар:

- i. Халықтың денсаулығын COVID-19 пандемиясынан қорғау үшін қатты қажет пе (ауытқудан басқа нұсқалар жоқ па)?
- ii. Уақытша, яғни ұзақтығы бойынша шектеулі, жағдай қалпына келген кезде оның әрекеті тоқтатылады деп жоспарлануда ма?
- iii. Мемлекеттің халықаралық құқық бойынша, әсіресе халықаралық гуманитарлық құқық бойынша басқа да міндеттемелерді бұзбай ма?
- iv. Кемсітушілік мақсатынсыз немесе белгілі бір топтарға әсер етпестен қолданылады (мысалы, осы шектеудің ерекше себептерсіз әсер ететін тобы жоқ па)?
- v. Кез-келген негізсіз айырмашылықтарсыз барлығының денсаулығын бірдей қорғау (қорғаныс саласынан негізсіз шығарылған нақты топ жоқ па)?
- vi. 4-тарауда санамаланған қандай да бір баптардан, яғни АСҚХП элементтерінен ауытқымайды ма?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, онда АСҚХП бұзылу қаупі бар, мыналарды тексеріңіз:

- АСҚХП-дан ауытқитын қандай шаралар қатаң қажет емес немесе АСҚХП-ға сәйкес рұқсат етілген ауытқу жағдайларына, сондай-ақ олардың халықтың денсаулығын COVID-19 індетінен қорғау және қалыпты жағдайын қалпына келтіру мақсатына сәйкес ақталмайтын болып табылады және қандай жағдайларда?
- Мемлекеттің халықаралық құқықтың басқа нормалары, атап айтқанда, халықаралық гуманитарлық құқық бойынша қандай міндеттемелері бұзылады және қалай?
- Қандай топтар кемсітушілікке ұшырайды немесе әсіресе бұл ауытқуға әсер етеді және қалай?
- Қандай топтар қорғаныс саласынан шығарылды және қалай?
- 4-тарауда санамаланған қандай баптардан, құқықтардан және / немесе элементтерден шаралар ауытқиды және қалай?

АСҚХП СӘЙКЕС ҚҰҚЫҚТЫҢ АУЫТҚУЫНА ЖОЛ БЕРМЕЙТІН ҚҰҚЫҚТАР

4-баптың 2-тармағы мынадай баптардан ауытқуға жол берілмейді деп белгілейді::

- 6 бап
- 7 бап
- 8-бап §1 және §2
- 11 бап
- 15 бап
- 16 бап
- 18 бап⁵⁸

Сонымен қатар, ICCPR-дің басқа ережелері бар, олар 4-баптың 2-тармағында көрсетілмегенімен, олардан ауытқу мүмкін емес. Барлық осы құқықтар, яғни ережелер төменде келтірілген.

6-БАП-ӨМІР СҮРУ ҚҰҚЫҒЫ

1. *Әр адамның өмір сүруге ажырамас құқығы бар. Бұл құқық заңмен қорғалады. Ешкімнің де өмірі еріксіз қиылуға тиіс емес.*
2. *Өлім жазасын жоймаған елдерде өлім үкімі қылмыс жасалған кезде қолданылған заңға сәйкес ең ауыр қылмыстар үшін ғана шығарылуы мүмкін және осы Пактінің және геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияның ережелеріне қайшы келмейді. Бұл жаза құзыретті сот шығарған түпкілікті шешім негізінде ғана орындалуы мүмкін.*
3. *Өмірден айыру геноцид қылмысы болған кезде, осы бапта ешнәрсе осы Пактіге қатысушы қандай да бір мемлекетке Геноцид қылмысын алдын алу және жазалау туралы Конвенцияның ережелеріне сәйкес өзіне алған кез келген міндеттемеден қандай да бір жолмен ауытқуға рұқсат бермейді деп түсініледі.*
4. *Өлім жазасына кесілген әрбір адамның кешірім жасау немесе үкімді ауыстыру туралы өтініш жасауға құқығы бар. Өлім жазасына рақымшылық жасау, кешірім жасау немесе үкімді жеңілдету барлық жағдайларда берілуі мүмкін.*
5. *Он сегіз жасқа толмаған адамдар жасаған қылмыстар үшін өлім жазасы жасалмайды, және жүкті әйелдерге жол берілмейді.*
6. *Осы Пактінің қандай да бір қатысушы мемлекеті өлім жазасын кейінге қалдыру немесе оның күшін жоюды болдырмау үшін осы бапта ешнәрсе пайдалана алмайды.*

58. 18 - баптың 3-тармағын -дінді ұстану бостандығын қоспағанда, 2 тарауды қар.

59. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП / С / 21 / қайта қарау 1 / 11-толықтыру), §13

7 – БАП-АЗАПТАУҒА ТЫЙЫМ САЛУ

Ешкімді азаптауға немесе қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер немесе жазалау түрлеріне ұшыратпауға тиіс. Атап айтқанда, ешкім оның еркін келісімінсіз медициналық немесе ғылыми эксперименттерге ұшырамауы тиіс.

8-БАП §1 ЖӘНЕ §2-ҚҰЛДЫҚҚА ТЫЙЫМ САЛУ

1. *Ешкімді құлдықта ұстауға болмайды; құлдық пен құл саудасына олардың барлық түрлеріне тыйым салынады.*
2. *Ешкімді еріксіз күйде ұстауға болмайды.*

11 – БАП-ШАРТТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАМАҒАНЫ ҮШІН ТҮРМЕГЕ ҚАМАУҒА ТЫЙЫМ САЛУ

Ешкім келісімшарттық міндеттемені орындай алмау негізінде ғана түрмеге қамауға алынбауы тиіс.

15 – БАП-ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫҢ КЕРІ КҮШІНІҢ БОЛМАУЫ

1. *Оны жасаған кезде ұлттық немесе халықаралық құқық бойынша қылмыстық қылмыс жасамаған кез келген әрекет немесе әрекетсіздік негізінде ешкімді де қандай да бір қылмыстық қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп тануға болмайды. Сондай-ақ, қылмыс жасау кезінде қолданылғаннан гөрі қатаң жаза тағайындалуы мүмкін емес. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін заңда неғұрлым жеңіл жаза қолдану көзделсе, құқық бұзушы одан пайда көреді.*

2. Бұл бапта ешбір нәрсе кез-келген адамның сот ісін жүргізуге және оны жасаған кезде ұлттар қауымдастығы мойындаған құқықтың жалпы қағидаттарына сәйкес қылмыстық іс болып табылған кез-келген әрекеті немесе әрекетсіздігі үшін жазалануына кедергі келтірмейді.

16 – БАП-ҚҰҚЫҚ СУБЪЕКТИЛІГІН ТАНУ

Әркімнің барлық жерде заңды тұлға болуға құқығы бар.

18-БАП-ДІН ЖӘНЕ СЕНІМ ЕРКІНДІГІ⁶⁰

1. Әркімнің ой, ар-ождан және дін бостандығына құқығы бар. Бұл құқық өз қалауы бойынша дінге немесе наным-сенімге ие болу немесе оны қабылдау еркіндігін, сондай-ақ жеке-жеке немесе өзгелермен бірлесіп, жария түрде немесе жеке-жеке өз дінін немесе наным-сенімін Құдайға құлшылық етуде, әдет-ғұрыптарда, әдет-ғұрыптарда және оқуда ұстану еркіндігін қамтиды.
2. Ешкім де өз қалауы бойынша дінге немесе наным-сенімге ие болу немесе оны қабылдау бостандығын шектейтін мәжбүрлеуге ұшырамауы тиіс.
3. Өз дінін немесе наным-сенімін ұстану бостандығы заңмен белгіленген және қоғамдық қауіпсіздікті, тәртіпті, денсаулықты немесе адамгершілікті немесе басқа адамдардың негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін қажет шектеулерге ғана ұшырауы мүмкін.)
4. Осы Пактіге қатысушы мемлекеттер ата-аналарының және тиісті жағдайларда заңды қамқоршыларының бостандығын құрметтеуге, өз балаларына діни және имандылық тәрбиені өз нанымдарына сәйкес қамтамасыз етуге міндеттенеді.

АСҚХП-НЫҢ АУЫТҚУҒА БОЛМАЙТЫН БАСҚА ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Жоғарыда сипатталған құқықтар мен баптардан басқа, адам құқықтары жөніндегі Комитет төтенше жағдайда да ауытқуға болмайтын басқа да элементтер бар екенін нақтылайды, өйткені олар АСҚХП-ның 4-бабының § 2-де санамаланған ауытқуларға

60. 18-бапта §3 көрсетілгендей, өз дінін ұстану еркіндігін қоспағанда

жол бермейтін құқықтарды қорғау үшін және заңның үстемдігі мен заңдылық қағидатын құрметтеуді қамтамасыз ету үшін қажет⁶¹. Бұл құқықтар төменде көрсетілген.

I. 10-бап §1

10-бабы §1 былай делінген:

Бас бостандығынан айырылған барлық адамдарға адамгершілікпен және адамға тән қадір-қасиетті құрметпен қарау керек.

Бұл ереже, АҚК пікірінше, жалпы халықаралық құқықтың нормасы болып табылады және одан кері ауытқуға болмайтын 7-баппен (азаптауларға тыйым салу) тығыз байланысты⁶². Бұдан басқа, қатысушы мемлекеттер бас бостандығынан айыру орындарындағы денсаулық жағдайлары мен медициналық қызметтердің барабарлығына, сондай-ақ бас бостандығынан айыру жағдайындағы адамдардың құқықтарына және осындай жағдайларда туындайтын тұрмыстық зорлық-зомбылық қатерін күшейтуге ерекше назар аударуға тиіс⁶³.

II. Адамдарды кепілге алуға, ұрлауға немесе танылмаған ұстауға тыйым салу

Бұл тыйымдар жалпы халықаралық құқықтың нормасы болып табылады, оны төтенше жағдайда да кері қайтаруға болмайды⁶⁴.

III. Мәжбүрлеп орын ауыстыруға тыйым салу

Халықаралық құқықпен рұқсат етілген негіздерсіз тиісті адамдар заңды негізде орналасқан ауданнан жер аудару немесе басқа да мәжбүрлеу шаралары арқылы мәжбүрлеп көшіру нысанында халықты депортациялау немесе күштеп көшіру адамзатқа қарсы қылмыс болып табылады. Бұл әрекеттерге кез-келген жағдайда тыйым салынады⁶⁵.

IV. 20-бап-соғысты насихаттауға және ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділікті насихаттауға тыйым салу

Қатысушы мемлекеттерешбір жағдайда “20-бапқа қарамастан, соғысты насихаттаумен немесе кемсітушілікке, дұшпандыққа немесе зорлық-зомбылыққа итермелеуі мүмкін ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділікті насихаттаумен айналыса алмайды” немесе мұндай жеккөрушілікті насихаттауға “шыдай алмайды”⁶⁶⁶⁷. Бұл тұрғыда қатысушы мемлекеттер “COVID-19 пандемиясына байланысты қоғамдық талқылаулардың белгілі

61. АСҚП/С/128 / 2, §2 (d)

62. № 29 АҚК жалпы тәртібін ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §13 (a)

63. АСҚП/С/128 / 2, §2 (e)

64. № 29 АҚК жалпы тәртібін ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §13 (b)

65. № 29 АҚК жалпы тәртібін ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §13 (d)'

66. № 29 АҚК жалпы тәртібін ескерту (АСҚП/С/21/қайта қарау 1/11-толықтыру), §13 (e)''

67. АСҚП/С/128 / 2, §2 (e)

бір маргиналданған немесе осал топтарға, оның ішінде азшылықтар мен шетелдік азаматтарға қарсы үгіт-насихат немесе арандатушылық болмауын қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдауы керек”⁶⁸.

V. 2-бап §3-жәбірленушілердің құқықтық қорғаудың тиімді құралдарын алу құқығы

2 бабында §3 былай делінген:

3. Осы Пактіге қатысушы әрбір мемлекет мыналарға міндеттенеді:

(a) осы құжатта танылған құқықтары мен бостандықтары бұзылған кез келген адамның, тіпті бұзушылықты ресми түрде әрекет еткен адамдар жасаса да, құқықтық қорғаудың тиімді құралына ие болуын қамтамасыз ету;

(b) осындай құқықтық қорғау құралын талап ететін кез келген тұлғаның құқығын құзыретті сот, әкімшілік немесе заң шығарушы органдар немесе мемлекеттің құқықтық жүйесінде көзделген кез келген басқа құзыретті орган белгілеуін қамтамасыз ету және сот дәрісінің мүмкіндіктерін дамыту;

(c) құзыретті органдар осындай құқықтық қорғау құралдарын олар берілген кезде қолдануын қамтамасыз ету.

Бұл ереже тұтастай алғанда Пактіге тән шарттық міндеттемені білдіреді және мұндай қатысушы мемлекеттер төтенше жағдай кезінде де тиімді құқықтық қорғау құралдарын ұсыну жөніндегі негізгі міндеттемені сақтауға тиіс⁶⁹.

VI. Өз еркімен ұстаудың негізгі кепілі, хабеас корпусына құқық

Ерікті ұстауға қарсы негізгі кепілдік “ауытқуға жол бермейді”, өйткені тіпті ауытқуға рұқсат етілген төтенше жағдайлар да бас бостандығынан айыруды ақтай алмайды, бұл жағдайда ол негізсіз немесе қажет емес болып табылады⁷⁰.

Жеке бас бостандығын қорғаудың процедуралық кепілдіктерінен ешқашан бас тартуға болмайды, өйткені мұндай ауытқу ауытқуға жол берілмейтін құқықтарды

68. АСҚП/С/128 / 2, §2 (e)

69. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП / С / 21 / қайта қарау 1 / 11-толықтыру), §14

70. № 35 АҚК (АСҚП / С / GC / 35) жалпы тәртіптегі ескерту, §66

қорғауды бұзады. “Ауытқуға жол бермейтін құқықтарды, оның ішінде 6 және 7-баптарда көзделген құқықтарды қорғау мақсатында сотқа кідіртпей ұстап алудың заңдылығы туралы шешім қабылдауға мүмкіндік беретін істі сотта қарау құқығы ауытқу шараларымен шектелмеуге тиіс”⁷¹.

71. № 29 АҚК жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП / С / 21 / қайта қарау 1 / 11-толықтыру), §16; АҚК № 35 жалпы тәртіптегі ескерту (АСҚП / С / GC / 35), §67

COVID-19 өршуі жағдайында АСҚХП бұзушылықтарын бақылауға арналған бақылау тізімі:

Егер мемлекеттік орган АСҚХП-нің 19-бабында бекітілгендей, пікір білдіру бостандығын шектейтін шаралар қолданса, бұл шаралар...

- i. Ақпарат пен идеяларды іздеу, алу және тарату бостандығын қоса алғанда, пікір білдіру бостандығын шектеудің нақты анықтамалары мен нақты критерийлері заңмен берілген бе?
- ii. Халықтың денсаулығын COVID-19 пандемиясынан қорғау үшін өте қажет пе және барынша аз бас қатыратын ба (қоғамдық денсаулықты бірдей қорғайтын аз зиянды балама жоқ па)?
- iii. Кемсітушілік мақсатынсыз немесе белгілі бір топтарға әсер етпестен қолданылады (мысалы, осы шектеудің ерекше себептерсіз әсер ететін тобы жоқ па)?
- iv. Кез-келген негізсіз айырмашылықтарсыз барлығының денсаулығын қорғауға тең бе (қорғаныс саласынан негізсіз шығарылған нақты топ жоқ)?

Егер сіз жоғарыда аталған сұрақтардың кез-келгеніне “ЖОҚ” деп жауап берсеңіз, онда АСҚХП бұзылу қаупі бар, мыналарды тексеріңіз:

- АСҚХП 19-бабында бекітілген ақпаратқа қол жеткізу құқығын қоса алғанда, пікір білдіру бостандығы мен олардың еркін білдірілуін қандай шаралар шектейді және қалай?
- Қандай заң шектеу үшін негіз болып табылады және қалай?
- COVID-19 пандемиясынан халықтың денсаулығын қорғау мақсатына байланысты шектеудің қай бөлігі қажет емес, пропорционалды емес немесе негізсіз және қандай мағынада?
- Қандай топтар кемсітушілікке ұшырайды немесе әсіресе шектеулерге ұшырайды және қалай?
- Қандай топтар қорғаныс саласынан шығарылды және қалай?

vii. Әділ сот талқылауының кепілдіктері

АҚК “әділ сот ісін жүргізудің кепілдіктері ешқашан ажырамас құқықтарды қорғауды айналып өтетін ауытқу шараларына ұшырамауы мүмкін” және “әділ сот ісін жүргізудің негізгі принциптерінен, оның ішінде кінәсіздік презумпциясынан бас тартуға әрқашан тыйым салынады” деп баса айтады ⁷²⁷³. Осылайша, “заңдылық пен заңның үстемдігі принциптері төтенше жағдай кезінде әділ сот ісін жүргізудің негізгі талаптарын сақтауды талап етеді” және “тек сот адамды ауыр қылмыс үшін айыптай алады”⁷⁴.

Мысалы, Пактінің 6-бабы тұтастай ауытқуға жол бермейтіндіктен, төтенше жағдай кезінде өлім үкімін шығаруға әкелетін кез келген сот талқылауы АСҚХП ережелерінде, атап айтқанда 14 және 15-баптарда белгіленген іс жүргізу кепілдіктеріне сәйкес келуі тиіс⁷⁵. Бұл кепілдіктерге өлім жазасы туралы әділ сот ісін жүргізу құқығы сияқты іс жүргізу кепілдіктері, сондай-ақ “тергеу, қудалау, жазалау және бұзушылықтарды түзету үшін тиісті шаралар қабылдау міндеті сияқты қол жетімді және тиімді құқық қорғау шаралары, өмір сүру құқығы кіреді”

72. № 32 АҚК (АСҚП / С / GC / 35) жалпы тәртіптегі ескерту, §6

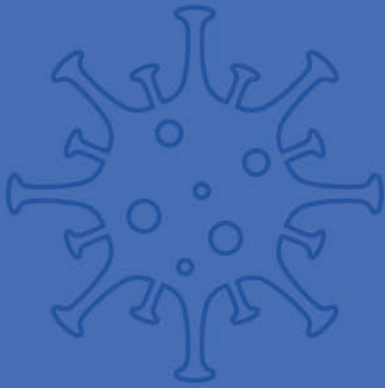
73. № 29 АҚК жалпы тәртібі туралы ескерту (АСҚП / С / 21 / Rev.1 / Add.11), §11

74. № 29 АҚК жалпы тәртібі туралы ескерту (АСҚП / С / 21 / Rev.1 / Add.11), §16

75. № 29 АҚК жалпы тәртібі туралы ескерту (АСҚП / С / 21 / Rev.1 / Add.11), §15

76. № 6 жалпы тәртіптің ескертуі (HRI / GEN / 1 / Қайта қарау 9 (I Том)), §67

**National Endowment
for Democracy**
Supporting freedom around the world

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra